VU Research Portal

Empirisch juridisch onderzoek: Toekomstmuziek of werkelijkheid?

Elbers, N.A.

published in

Justitiële Verkenningen
2016

DOI (link to publisher)

[10.5553/JV/016758502016042006004](https://doi.org/10.5553/JV/016758502016042006004)

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Elbers, N. A. (2016). Empirisch juridisch onderzoek: Toekomstmuziek of werkelijkheid? *Justitiële Verkenningen*, 2016(6), 43-59. <https://doi.org/10.5553/JV/016758502016042006004>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Empirisch-juridisch onderzoek – toekomstmuziek of werkelijkheid?

N.A. Elbers*

Binnen de rechtswetenschap is de afgelopen jaren gepleit voor meer empirische wetenschappelijke kennis en methoden in het recht (Stolker 2015). Van oorsprong bestaat de juridische opleiding uit het bestuderen van rechtsregels en juridisch redeneren. Juristen doen met name onderzoek naar hoe het recht is en hoe het recht hoort te zijn. Daarbij worden vaak aannames gedaan ten aanzien van de werking van het recht, veelal zonder dat wordt nagegaan of die kloppen. Echter, vooral bij de vraag hoe het recht *hoort* te zijn, kan eigenlijk niet worden volstaan met een enkel argumentatief betoog, en heeft de rechtswetenschap empirie nodig (Smits 2014; Van Boom 2013). Meer empirisch onderzoek lijkt nodig om te toetsen of *law in the books* overeenkomt met de werkelijkheid, oftewel de *law in action* (Genn e.a. 2006). Er kunnen namelijk belangrijke verschillen tussen *the law in the books* en *the law in action* optreden. Het aansprakelijkheidsrecht is bijvoorbeeld gebaseerd op het principe dat schadevergoeding iemand terug kan brengen in de toestand van vóór het ongeval, terwijl uit onderzoek blijkt dat slachtoffers in de praktijk (ook) andere (immateriële) behoeften hebben, zoals erkenning, waaraan het recht niet tegemoetkomt (Huver e.a. 2007). Empirie is ook nodig om te komen tot *evidence-based* wetgeving (Van Gestel & Van Dijck 2011) en rechtspraak (Van der Laan e.a. 2013). Er is behoefte aan onderzoek naar de feiten (Vranken 2014). De vraag ‘Wat werkt?’ wordt vaak niet gesteld, of ingevuld met gedragspresumpties. Empirische onderzoeksresultaten worden soms door de rechtspraak genegeerd, zoals bij de invoering van het co-ouderschap als wettelijke regeling (Antokolskaia 2013). Daarnaast kan empirisch-juridisch onderzoek leiden tot nieuwe

* Dr. Nieke Elbers is postdoc-onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en projectleider voor de stimuleringsactie Empirical Legal Studies. Zij is als sociale wetenschapper (MSc (neuro)psychologie) gepromoveerd bij de rechtenfaculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam (afdeling privaatrecht). Dank gaat uit naar dr. Marijke Malsch, prof. Peter van der Laan, prof. Gijs van Dijck en leden van de ELS-stuurgroep voor hun feedback.

rechtsvragen (Hol 2010) en nieuwe oplossingen voor complexe maatschappelijke problemen (Smits 2014).

Empirisch-juridisch onderzoek wordt in de internationale literatuur ook wel aangeduid als Empirical Legal Studies (ELS). ELS is een beweging waarin empirisch onderzoek wordt gedaan naar feiten over en effecten van het recht (Van Dijck 2011). ELS is de laatste tijd sterk in opkomst. Het begon in Amerika in de jaren tachtig, en zette zich voort in Europa, waarin Groot-Brittannië een voortrekkersrol lijkt te spelen (Genn e.a. 2006). ELS was lange tijd in mindere mate zichtbaar in Nederland (Giesen 2015), maar daar is nu verandering in gekomen. Zo goed als alle Nederlandse universiteiten hebben een juridische hoogleraar die zich profileert op het gebied van empirie. De ELS-conferenties schieten als paddenstoelen uit de grond: in juni dit jaar was de eerste Conferentie over Empirical Legal Studies in Europa (CELSE), het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) organiseert in december 2016 een conferentie over de toekomst van ELS, de Vereniging van Sociaalwetenschappelijke bestudering van het Recht (VSR) heeft een ELS-dag in januari 2017, en de *Utrecht Law Review* organiseert een congres over methodologie in februari 2017, waar ELS ook een belangrijke rol speelt. Dit themanummer van *Justitiële verkenningen* is volledig aan ELS gewijd. Er is een ELS-initiatief op het gebied van academisch onderwijs (ELSi), dat een samenwerkingsverband is van de Universiteit Maastricht met het NSCR en het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC). Er is recent een ELS-handboek verschenen voor de beleidsmakers en de rechtspraktijk (Leeuw 2015) en een ELS-handboek voor het onderwijs is in de maak (Van Dijck & Hagenaars, in voorbereiding). Ook de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) bevat empirisch-juridische onderzoeksvragen. Kortom, de juridische discipline lijkt open te staan voor empirie. Maar uit communicatie in de wandelgangen blijkt dat de jurist nog wel wat koudwatervrees heeft.

Vanwege het belang van ELS en de nog relatief jonge ELS-beweging in Nederland heeft de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) aan het NSCR een budget beschikbaar gesteld voor een nationaal stimuleringsplan ELS. Een van de doelen van het nationaal stimuleringsplan is in kaart te brengen wat er gebeurt op het gebied van ELS in Nederland. De eerste onderzoeksvraag die daarbij opkomt, is hoeveel onderzoekers zich bezighouden met ELS. De

tweede onderzoeksvraag is wat deze ELS-onderzoekers precies doen, qua thematiek en qua methoden.

Er zijn drie onderzoeken die deels antwoord geven op de eerste vraag. Tijssen deed onderzoek naar Nederlandse juridische proefschriften uit de jaren 1999-2006 en vond dat een derde van de promovendi gebruik maakte van niet-juridische empirische methoden (Tijssen 2009). Van Dijck en collega's hebben onderzoek gedaan naar juridische proefschriften met promotiejaar 2005, waaruit bleek dat 19% van de promovendi eigen empirische data verzamelt (Van Dijck e.a. 2010). In een recent onderzoek van Van Boom en Van Gestel onder onderzoekers aan de Nederlandse rechtenfaculteiten gaf 47% (!) van de respondenten aan voornamelijk empirisch-juridisch onderzoek te doen (Van Boom & Van Gestel 2015). Deze onderzoeken hadden echter een aantal beperkingen, zoals een selecte steekproef, gebruik van oudere data of een mogelijke responsbias.¹ De onderzoeken gaven verder geen antwoord op de tweede vraag, namelijk wat voor thema's worden onderzocht en welke methoden daarvoor worden gebruikt.

Het doel van dit artikel is om (opnieuw) in kaart te brengen hoeveel onderzoekers in Nederland zich bezighouden met ELS, aangevuld met wat ze precies doen: op welk rechtsgebied het onderzoek plaatsvindt, welke methoden er worden gebruikt en welke opleiding de onderzoekers hebben. De empirisch-juridische studies die zijn uitgevoerd door onderzoekers met alleen een juridische opleiding zullen uitgebreider worden bestudeerd en beschreven, omdat juristen niet in de empirie zijn opgeleid. De verwachting is dat (1) de meeste empirisch-juridische studies privaatrechtelijk (Van Dijck 2011) of strafrechtelijk (Genn e.a. 2006) van aard zijn, (2) juristen voornamelijk kwalitatief onderzoek zullen doen, omdat deze methode het dichtst bij de beschrijvende methoden ligt die juristen vertrouwd zijn en voor hen eenvoudiger is aan te leren (Akkermans 2012; Antokolskaia 2016), (3) het meeste empirisch-juridische onderzoek naar verwachting wordt uitgevoerd door onderzoekers met een sociaalwetenschappelijke opleiding (zie de bijdrage van Van Dijck in dit themanummer van *Justitiële verkenningen*), en (4) juristen de onderzoeksmethoden weinig zullen verantwoorden (Tijssen 2009). Dit artikel presenteert een eerste impressie.

¹ Een responsbias is een verzamelterm voor verschillende manieren waarop antwoorden van respondenten kunnen afwijken van een accurate representatie van de werkelijkheid. Responsbiases komen vooral voor in onderzoek met zelfrapportage van respondenten.

Methode

De onderzoeksvragen werden beantwoord met behulp van een *systematische review*. Een systematische review houdt in dat er op systematische wijze, aan de hand van vooraf bepaalde kernwoorden, wordt gezocht naar originele studies die een antwoord geven op de onderzoeksvraag. Een systematische review verschilt van een literatuurreview omdat een systematische review zoekt naar *alle* literatuur.

Door het zoeken met kernwoorden is er zo min mogelijk bias en zijn de resultaten volledig en verifieerbaar.

De vraag wat er op ELS-gebied in Nederland gebeurt, is breed en vergt afbakening. Er is voor gekozen onderzoek te doen naar proefschriften die zijn verdedigd aan (Nederlandse) juridische faculteiten. Dit geeft geen volledig overzicht van wat er in Nederland op ELS-gebied gebeurt, maar proefschriften zijn naar verwachting indicatief voor het juridisch onderzoek in Nederland (Tijssen 2009; Van Dijck e.a. 2010). Er is gekozen voor proefschriften die zijn verdedigd in 2015, omdat dit het meest recente jaar is.

Proefschriften werden in deze *review* bestempeld als ELS als ze empirische zoekwoorden bevatten, zoals empiri*, experiment, expertmeeting, focusgroep, interview, survey, vragenlijst, dossieronderzoek.² Rechtsvergelijking werd niet geassocieerd als ELS.³ Onderzoekers moesten zelf data hebben verzameld, of zelf analyses doen op een al bestaande database.⁴

Van de proefschriften die als ELS werden gekenmerkt, zijn de volgende aspecten geanalyseerd: (1) op welk rechtsgebied de onderzoeksvraag betrekking had: strafrecht, staats-/bestuursrecht, civiel recht, internationaal recht en 'overige', (2) welke methode er werd gebruikt: kwalitatief,⁵ kwantitatief⁶ of een combinatie van kwalitatief en kwantitatief

2 Bij Engelstalige proefschriften werden de Engelse zoekwoorden gebruikt. Er was een Franstalig proefschrift waarvan de samenvatting op zoekwoorden is gescreend. Aan de hand van tien proefschriften werd getest of met deze zoekwoorden empirische studies konden worden gedetecteerd. Dat bleek het geval.

3 Rechtsvergelijking is weliswaar een methode, maar zij valt niet onder de traditionele *empirische* methoden zoals die in de sociale wetenschap worden toegepast.

4 Proefschriften waarbij de empirische kernwoorden refereerden naar empirische studies van *anderen* dan de promovendus zelf, werden niet als ELS geassocieerd.

5 Kwalitatief onderzoek is het doen van interviews, focusgroep of expertmeeting, en observatieonderzoek, inclusief casestudies als deze als kwalitatieve observaties werden geassocieerd.

6 Kwantitatief onderzoek is vragenlijstonderzoek, dossieronderzoek, analyses van bestaande databases, vignetten en interventie-/controleonderzoek.

onderzoek, en (3) welke opleiding de promovendus had genoten:⁷ een juridische, een sociaalwetenschappelijke of een multidisciplinaire opleiding.⁸ Deze categorieën werden geturfd, ingevoerd in het statistische softwareprogramma SPSS en beschreven in percentages. Vervolgens werd specifiek gekeken naar de proefschriften geschreven door promovendi met uitsluitend een juridische opleiding. De analyse van deze proefschriften was kwalitatief. Er werd in een Worddocument van elk proefschrift een samenvatting gemaakt van het onderwerp, de methode en de uitkomsten (met name de beantwoording van de onderzoeksvragen). Vervolgens werd er exploratief gekeken en genoteerd vanuit een sociaalwetenschappelijke bril wat er opviel wat betreft de beschrijving van de respondenten, dataverzameling en analyse.

Resultaten

In 2015 werden er aan de rechtenfaculteiten van Nederlandse universiteiten in totaal 173 proefschriften verdedigd. Over 5 van de 173 proefschriften kon geen informatie worden achterhaald. Van de overige 168 proefschriften werden door 55 (33%) promovendi empirische data verzameld.

Rechtsgebied

Een grove onderverdeling naar type rechtsgebied van de 55 ELS-proefschriften resulteerde in 26% proefschriften op het gebied van civielrecht, 20% in staats- en bestuursrecht, 20% in internationaal recht, 16% in het strafrecht en 18% overige.⁹ De categorie ‘overige’ bestond uit onderzoek dat wel duidelijk in een kader kon worden geplaatst (bijvoorbeeld economie en recht, criminologie of victimologie), maar

7 De opleiding van de promovendus werd achterhaald via het cv in het proefschrift en/of LinkedIn.

8 Een multidisciplinaire opleiding was een combinatie van een juridische bachelor of master met een andere (vaak sociaalwetenschappelijke) bachelor of master.

9 De classificatie bleek niet altijd even makkelijk te maken, omdat veel proefschriften op een grensgebied zitten. Bijvoorbeeld een proefschrift over internationaal contraterrorismebeleid zou zowel internationaal recht als strafrecht kunnen zijn. In dit geval (dit voorbeeld) is het proefschrift geclassificeerd als internationaal recht, omdat de focus ligt op de vergelijking tussen landen. De percentages krijgen pas echt betekenis als bekend zou zijn wat de verhouding civiel-, staats-/bestuurs-, internationaal en strafrecht was in de totale proefschriftpopulatie (n=168). Dit is vanwege tijd (nog) niet onderzocht.

waarbij het niet duidelijk was in hoeverre werd teruggekoppeld naar het functioneren van het recht (zie ook de bijdrage van Van Dijck in dit nummer). Deze proefschriften gingen bijvoorbeeld over coping en trauma in de victimologie of transities in cannabisgebruik door werk en relaties, en leken vooral sociaalwetenschappelijk te zijn.

Methode

De gekozen methode in de 55 ELS-proefschriften was in 39% van de gevallen kwalitatief, 35% was kwantitatief en 26% van de promovendi deed een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. De promovendi met een juridische opleiding kozen vooral voor een kwalitatieve methode (57%; versus 21% kwantitatief en 21% combinatie), de niet-juridische promovendi pasten vooral kwantitatieve methoden toe (48%; versus 22% kwalitatief en 30% combinatie). Bij de kwalitatieve methoden was het doen van interviews het meest populair (31 keer genoemd), daarna observatieonderzoek (11 keer genoemd) en expertmeetings (6 keer genoemd). In de kwantitatieve categorie deden de meeste promovendi vragenlijstonderzoek (20 keer genoemd), analyseerden negen promovendi bestaande databases, deden er vijf dossieronderzoek, werd er één keer een vignettenstudie uitgevoerd en deden er twee interventie-/controleonderzoek.¹⁰

Opleiding

Van de 55 proefschriften met een empirische component is 31% geschreven door wetenschappers met zowel een juridische als een andere maatschappelijke of gedragswetenschappelijke opleiding en 42% door wetenschappers zonder juridische opleiding.¹¹ Van één promovendus was de opleiding onbekend. 14 empirische proefschriften (8%) zijn geschreven door promovendi met enkel een juridische oplei-

¹⁰ De aantallen tellen niet op tot 55 omdat promovendi vaak meerdere typen methoden toepasten. Niet alleen een combinatie van kwalitatief en kwantitatief, er waren bijvoorbeeld twaalf proefschriften die meerdere kwalitatieve methoden toepasten (bijvoorbeeld een combinatie van zowel interviews als observatieonderzoek) en vier promovendi die meerdere typen kwantitatieve studies deden. Van twee proefschriften was de methode onbekend omdat alleen een abstract beschikbaar was en in het abstract de methode niet werd benoemd.

¹¹ De niet-juridische promovendi waren vooral sociale wetenschappers. Eén promovendus had Taal- en cultuurstudies gestudeerd en één promovendus Europese studies.

Figuur 1 **Overzicht van Empirical Legal Studies, met onderscheid naar opleiding**

ding. Een overzicht van empirische proefschriften op de juridische faculteiten is afgebeeld in figuur 1.

Thematiek ELS-proefschriften door juristen

De thematiek van de veertien ELS-proefschriften geschreven door promovendi met uitsluitend een juridische opleiding (zie Appendix 1) was heel gevarieerd, namelijk over contraterrorismebeleid, voedselveiligheid, mensenrechten, investeringsfondsen, mediation, rechterlijke beslissingen, antiwitwaspraktijken, energiestandaarden, het medisch beoordelingstraject in letselschadezaken, co-ouderschap en ouderschapsplan, bestuurlijke boetes en rechtsfictie in het belastingrecht. Acht van de veertien onderzoeken hadden betrekking op andere landen dan Nederland, zoals landen in West-Afrika, Oost-Europa, Zuid-Europa, Zuid-Amerika en China.

Verantwoording methoden door juristen

De meeste juridische promovendi besteedden meerdere hoofdstukken aan het beschrijven van het design en de resultaten. Enkele verantwoordden hun methode in een korte paragraaf in het introductiehoofdstuk. Acht van de veertien juristen kozen één of meer kwalitatieve methoden, drie gebruikten één of meer kwantitatieve methoden, en drie hadden een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. Eén promovendus had zelfs vier verschillende methoden van dataverzameling toegepast: expertmeetings, interviews, een enquête en dossieronderzoek.

Wat in de verantwoordingen het meest opviel, was dat in vijf van de veertien proefschriften expliciet werd vermeld dat de interviews alleen waren gebruikt om meer (achtergrond)informatie te krijgen over het onderwerp. In vier van die vijf proefschriften werd expliciet vermeld dat het geen empirisch onderzoek betrof, terwijl de onderzoeksvragen effectiviteitsvragen waren die heel geschikt zijn om empirisch te beantwoorden. In een van de proefschriften werd bijvoorbeeld de vraag gesteld in welk land een bepaald beleid het meest effectief was. Deze vraag werd beantwoord aan de hand van theoretische kernvereisten van effectiviteit. Het zou van toegevoegde waarde zijn geweest als was onderzocht of deze kernvereisten in de praktijk ook als effectief werden ervaren, dan wel feitelijk effectief waren. Een aantal van deze vijf promovendi stelde daarbij dat het doel van de interviews was om te toetsen of wat in de theorie werd geobserveerd ook voldoende strookte met de praktijk. Of de theorie daadwerkelijk strookte met de praktijk bleef echter onbekend, want de interviewresultaten werden in het proefschrift niet gerapporteerd of geëvalueerd.

In bijna alle empirische proefschriften van juridische promovendi waren de respondenten professionals in de (rechts)praktijk, dat wil zeggen rechters en advocaten, maar ook deskundigen, zoals diplomaten, autoriteiten, toezichthouders, wetenschappers, ministeriemedewerkers, gedragsdeskundigen of artsen, soms aangevuld met rechtzoekenden. In één proefschrift waren de respondenten belastingbetalers en in twee gevallen werden dossiers/trusts onderzocht. Voor een sociaal wetenschapper is het echter wel opvallend dat de respondenten *uitsluitend* professionals waren: alsof het effect van psychotherapie zou worden gemeten door alleen de therapeut te interviewen en niet (ook) de patiënt. Opvallend was dat twee promovendi duidelijk aanga-

ven géén rechtzoekenden als respondent in het onderzoek te hebben betrokken, terwijl een van die proefschriften juist ging over de participatie van de rechtzoekende. Rechtzoekenden waren niet betrokken vanwege ‘twijfel of zij [rechtzoekenden; NE] in staat en bereid zouden zijn om op een voor het onderzoek bruikbare wijze te reflecteren’ of ‘omdat daarvoor de noodzakelijke sociaalwetenschappelijke kennis en kunde ontbreken’.

Juridische promovendi maakten hun onderzoeksmethoden niet altijd inzichtelijk.¹² Met name in het geval van kwalitatief onderzoek was het soms onduidelijk waarom ze mensen uit bepaalde organisaties/landen interviewden (de interesse voor bepaalde landen leek gerelateerd aan de herkomst van de promovendus), of waarom ze andere organisaties/landen juist *niet* interviewden, terwijl die wel in de onderzoeksvraag waren vermeld. Ook werd niet verantwoord of het aantal respondenten voldoende was, waardoor het voor de lezer moeilijk is in te schatten in hoeverre de resultaten generaliseerbaar zijn. Waarom werden er bijvoorbeeld tien interviews in Nederland gehouden en maar vier in Spanje? Het zou goed zijn om te weten of er ‘datasaturatie’ heeft plaatsgevonden, dat wil zeggen dat er in de meest recente interviews geen nieuwe relevante informatie werd vermeld door de respondenten.

Er werd in het geval van interviews niet altijd vermeld hoe de respondenten waren geworven (bijvoorbeeld via een advertentie, op straat of via het eigen netwerk), terwijl de manier van werven bias (vertekening van de werkelijkheid) kan opleveren. Soms werd weinig informatie gegeven over de aan de respondenten gestelde vragen of er werden verschillende vragen gesteld aan verschillende typen respondenten (de eiser werd bijvoorbeeld gevraagd of hij tevreden was over de procedure, maar de gedaagde werd dat niet gevraagd). Onderzoekers die interviewresultaten rapporteerden, maakten vaak niet duidelijk hoe de interviews geanalyseerd waren, waardoor het voor de lezer lastig is om de betrouwbaarheid van de rapportage te beoordelen.

De verantwoording van de kwantitatieve onderzoeken door juristen was over het algemeen uitgebreider en meer gestructureerd dan die van de kwalitatieve onderzoeken. De kwantitatieve rapportage bestond veelal uit beschrijvende statistiek (aantallen en percentages). Een enkeling deed statistische analyses.

12 NB: *Niet* onderzocht is of sociale wetenschappers hun onderzoeksmethoden ook *wel* inzichtelijk maakten.

Het huidige ELS-onderwijsaanbod in Nederland

Hoe is het gesteld met het huidige onderwijs in empirisch-juridische vaardigheden aan de tien Nederlandse rechtenfaculteiten? Dit was de centrale vraag van een verkennend onderzoek uitgevoerd in het kader van het Empirical Legal Studies initiative (ELSi), een samenwerkingsverband van empirisch-juridisch georiënteerde wetenschappelijk medewerkers aan Nederlandse rechtenfaculteiten.

Van in totaal 37 vakken is informatie gevonden of aangeleverd door respondenten. Bij elk van deze vakken zouden methoden van empirisch-juridisch onderzoek (ELR) moeten worden gedoceerd. Het valt ten eerste op dat sommige faculteiten meerdere vakken aanbieden, terwijl andere de studenten minder keuze bieden. Wel is het zo dat vrijwel alle faculteiten ten minste één ELR-basisblok aanbieden. Verschillende universiteiten bieden zelfs meerdere basisblokken aan, die vaak verspreid zijn over verschillende niveaus (bijvoorbeeld op bachelor- en masterniveau).

De ELR-vakken kunnen grofweg worden verdeeld in twee categorieën.

Enerzijds zijn er vakken waarbinnen ELR verbonden wordt aan een specifieke invalshoek of thema (bijvoorbeeld evaluatieonderzoek). Een dergelijk thema wordt gebruikt om de deelnemers te onderrichten in het opzetten en uitvoeren van empirisch-juridisch onderzoek. Daartegenover staan vakken die juist zeer breed toepasbaar zijn en niet direct gekoppeld zijn aan een specifiek thema, een specifieke invalshoek of thema (bijvoorbeeld een vak als 'Art of doing research').

Tevens valt op dat lang niet alle vakken die door de respondenten als 'empirisch' waren aangemerkt ook daadwerkelijk een duidelijk empirische of methodologische component bevatten. Hoewel binnen dergelijke vakken wel over 'methoden' wordt gesproken, zijn deze specifiek voor het onderliggende thema en niet altijd empirisch.

Het huidige ELR-aanbod is verdeeld tussen vakken die in de bachelor- en de masterfase vallen. Ook zijn er enkele vakken die specifiek voor promovendi ontwikkeld zijn. Het merendeel van de vakken bevindt zich in de bachelor- of masterfase (70% van de vakken). De meer diepgaande of specialistische vakken bevinden zich vaak binnen specialistische (research)masteropleidingen. Er is vrij weinig aanbod dat zich specifiek op promovendi richt (8%). Daarnaast zijn er enkele vakken die zowel voor (honours- of research)masterstudenten als voor promovendi openstaan (11%).

Ten aanzien van de diepgang van de vakken valt ook een onderverdeling te maken. Als eerste zijn er vakken die begrip of kennis van ELR gebruiken om andere perspectieven voor een specifiek onderwerp of thema toe te lichten. Het empirische gehalte is hier relatief beperkt. Ten tweede zijn er vakken die deelnemers juist een brede inleiding geven in het veld van ELR. Binnen dergelijke vakken wordt met regelmaat de gehele onderzoekscyclus doorlopen. Hierbij staat het ontwikkelen van een onderzoeksvoorstel soms centraal. De derde groep van vakken gaat nader in op een specifieke methode of groep van methoden.

Ongeveer de helft van de gevonden vakken zijn te betitelen als een basis- of inleidend blok. Wat opvalt, is dat het aantal verdiepende vakken, waar deelnemers verder kunnen bouwen met de reeds opgedane kennis en dieper kunnen ingaan op een bepaalde methode, niet bijzonder groot is. Ook blijkt dat er maar weinig vakken (zes) zijn waarbij de deelnemers ook daadwerkelijk praktijkonderzoek moeten uitvoeren.

Een laatste aandachtspunt betreft de vraag of er binnen de verschillende vakken nog concrete aandacht uitgaat naar specifieke methoden van onderzoek. Zoals al eerder besproken, is een aanzienlijk deel van het ELR-aanbod inleidend, wat met zich meebrengt dat dergelijke vakken ook een algemeen overzicht van de (kwantitatieve en kwalitatieve) methoden van onderzoek behandelen. Er zijn slechts enkele vakken die zich toespitsen op specifieke empirische methoden van onderzoek.

Al met al bestaat er in Nederland een redelijk aantal vakken waarbij ELR aan bod komt. Bij een uitbreiding van het aanbod, met name voor promovendi, valt in de toekomst wellicht winst te behalen: door samen te werken via ELSi kunnen Nederlandse rechtenfaculteiten hun onderwijsaanbod beter onderling afstemmen én, via deze weg, zich toespitsen op specifiek empirisch-juridische methoden.

H.B.M. Leeuw

Bastiaan Leeuw (LLM, CRim) is als PhD-onderzoeker en empirisch methodoloog verbonden aan de afdeling Strafrecht en Criminologie van de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht. Van het hier kort weergegeven verkennend onderzoek is op 14 november 2016 een uitgebreide rapportage gepresenteerd tijdens de tweede Elsi-bijeenkomst.

Discussie

In deze systematische review is onderzocht hoeveel promovendi die in 2015 aan een juridische faculteit zijn gepromoveerd empirische data hebben verzameld. Op het eerste gezicht zijn dat er behoorlijk wat: in 33% van de proefschriften aan juridische faculteiten werden empirische data verzameld. Ter vergelijking: Van Dijck e.a., die een enigszins vergelijkbaar onderzoek deden naar juridische proefschriften van 2005, vonden dat in 19% van deze proefschriften empirische data werden verzameld (Van Dijck e.a. 2010).¹³ Deze 33% (proefschriften die als ELS zijn aangeduid) is mogelijk een vertekend en te positief percentage. Sommige juristen verzamelden namelijk wel empirische data, maar rapporteerden er niet als zodanig over, en zeiden zelf dat het geen empirisch onderzoek was. Van andere proefschriften was het twijfelachtig in hoeverre de promovendi, ondanks dat ze formeel aan de juridische faculteit zijn gepromoveerd, een koppeling maakten naar het recht (in hoeverre is bijvoorbeeld een onderzoek naar inkomensongelijkheid in welvarende landen gerelateerd aan het recht?). Hoewel het totale percentage (33%) ELS-proefschriften behoorlijk is, is het aantal ELS-studies uitgevoerd door promovendi met uitsluitend een juridische opleiding juist klein. Van het totaal aantal proefschriften dat is bekeken (n=168), bleken slechts veertien juristen empirische data te hebben verzameld (8%). Van deze veertien juristen waren er vijf die interviews hielden en daar niet over rapporteerden, terwijl de onderzoeksvragen effectiviteitsvragen waren en geschikt om empirisch te onderzoeken.

Gezien het kleine aantal juristen dat ELS doet en gezien het belang van ELS voor de juridische wetenschap (empirie verbetert de kwaliteit en zeggingskracht van rechtswetenschappelijk onderzoek), kan worden geconcludeerd dat een ELS-stimuleringsactie onder juristen zeker nuttig is. Zo'n stimuleringsactie zou zich met name kunnen/moeten richten op de opleiding voor juridisch onderzoekers, maar eigenlijk ook op juridische studenten in het algemeen. Een voor de hand liggende verklaring voor het feit dat juristen weinig ELS doen, is namelijk dat er maar weinig aandacht is voor empirisch onderzoek in het juridische

13 Van Dijck e.a. baseerden zich op een proefschriftoverzicht van het *NJB*, maar dat tijdschrift publiceert niet alle proefschriften. In contact met het *NJB* bleek dat naar schatting tussen de 40 en 50% van de proefschriften niet wordt gepubliceerd omdat ze bijvoorbeeld minder interessant zijn voor het Nederlandse recht of omdat de promovendus geen samenvatting instuurt.

onderwijs. Uit recent onderzoek bleek dat de meeste Nederlandse rechtenfaculteiten tegenwoordig wel een basisblok aanbieden waarin empirische methoden aan bod komen, maar het aanbod van verdieping en praktische toepassing van ELS-vakken (dat wil zeggen het doen van veldonderzoek, observaties en het afnemen van interviews) is schaars (Leeuw, in voorbereiding, zie kader). Door in het onderwijs meer aandacht te besteden aan empirische vaardigheden zou de interesse van juristen in empirische vragen kunnen groeien en zouden zij meer empirisch onderzoek gaan verrichten. Het zou daarom goed zijn als universiteiten een praktisch ELS-vak aanbieden. De meeste vakken worden traditiegetrouw nog puur positiefrechtelijk ingestoken. Om fundamenteeler een empirische *denkwijze* te creëren, zouden studenten niet slechts in één methodenvak, maar vooral *binnen* reguliere civiel-, bestuurs- en strafrechtvakken op meerdere momenten kennis moeten maken met empirische vraagstelling en onderzoek. Meer empirie in het onderwijs zal ertoe kunnen leiden dat meer juristen interesse krijgen in empirische vragen en meer empirisch onderzoek durven te doen.

Daarnaast zal meer empirie in het juridische onderwijs mogelijk ook resulteren in beter gekozen en beter onderbouwde methoden van onderzoek. Dat heeft als voordeel dat onderzoeksvoorstellen bij externe subsidiegevers kansrijker worden. Juristen vissen namelijk bij deze externe subsidierondes nogal eens achter het net omdat een niet-juridische reviewer vindt dat de onderzoeksmethode niet duidelijk onderbouwd wordt (Stolker 2002). Juristen die ELS toepassen, kunnen wellicht ook makkelijker voldoen aan het originaliteitscriterium dan klassiek juridische onderzoekers (Bell 2016). Beter onderbouwde methoden zullen resulteren in grotere betrouwbaarheid en validiteit van het juridische onderzoek, en zullen daarom ook het imago van de rechtswetenschap ten goede kunnen komen, aangezien deze wordt bekritiseerd omdat ze te weinig falsificeerbaar en controleerbaar is (Stolker 2002).

Meer empirie in het onderwijs dient niet alleen de toekomstige onderzoeker, maar ook de praktijkjurist. Rechters en advocaten komen vaak in aanraking met empirisch onderzoek en dan is het belangrijk dat onderzoek te kunnen beoordelen op kwaliteit, zodat men niet blindvaart op de bevindingen van een deskundige. Kennis over de effecten van rechtspleging, in plaats van intuïtie (hoe men denkt of 'voelt' dat het gaat), moet richtinggevend worden (Van der Laan e.a. 2013). Er

wordt gezegd dat empirie van juristen een bredere jurist maakt, en daardoor beter en aantrekkelijker voor werkgevers (Akkermans 2012; Bell 2016). Dat een breder opgeleide jurist aantrekkelijk is, wordt ook onderschreven door de bestuursvoorzitters van de vijf grote Nederlandse advocatenkantoren, die in 2014 in *NRC Handelsblad* stelden dat basiskennis van psychologie, sociologie, politicologie en economie essentieel is om een goede jurist te worden (Snoep e.a. 2014). In Amerika lijkt de empirische wetenschap beter te zijn ingeburgerd in het juridische onderwijs en onderzoek (LoPucki 2015). Een belangrijk obstakel dat meer empirie in het onderwijs in Nederland in de weg kan staan, is echter het Convenant inzake civiel effect. Ondanks de grotere aandacht voor empirie en multidisciplinariteit worden universiteiten door het convenant sterk gestuurd richting positiefrechtelijke vakken in de juridische opleiding, waardoor er minder ruimte is voor meta-juridische en vaardighedenvakken (Holvast 2016).

Tot slot: dit artikel is getiteld ‘Empirisch-juridisch onderzoek – werkelijkheid of toekomstmuziek?’ Het antwoord op deze vraag luidt, heel diplomatiek: ‘beide’. Uit de systematische review is gebleken dat ELS tot op zekere hoogte al werkelijkheid is: een behoorlijk percentage van de jongste generatie onderzoekers aan juridische faculteiten verzamelt empirische data over een juridisch onderwerp. Uit de literatuur besproken in dit artikel blijkt dat ELS ook toekomstmuziek is. ELS is innovatief, is aantrekkelijk voor het oplossen van hedendaagse multidisciplinaire complexe problemen, kan leiden tot betere methodologische onderbouwing, en is daardoor kansrijk voor (externe) onderzoeksfinanciering.

Gezien het aantal initiatieven beschreven in de inleiding van dit artikel lijkt in ieder geval de eerste horde genomen: juristen hebben interesse in het doen van empirisch-juridisch onderzoek. Onderwijs en onderzoeksfinanciering kunnen een belangrijke voedingsbodem zijn voor de benodigde duurzaamheid, zodat ELS geen tijdelijke hype, maar een inspirerende traditie wordt.

Literatuur

Akkermans 2012

A.J. Akkermans, 'Enkele praktijkervaringen met empirisch juridisch onderzoek op het snijvlak van gezondheid en recht', in: W.H. van Boom, I. Giesen & M. Smit (red.), *Civilologie: opstellen over empirie en privaatrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2012, p. 83-108.

Antokolskaia 2013

M.V. Antokolskaia, 'Van politiek gestuurde wetgeving naar evidence-based wetgeving', *Gedrag en Privaatrecht* 2013, p. 173-207.

Antokolskaia 2016

M.V. Antokolskaia, 'Opkomst van Empirical Legal Studies: een vloek, een zegen, of allebei?', *Tijdschrift voor Privaatrecht* 2016, te verschijnen.

Bell 2016

F. Bell, 'Empirical research in law', *Griffith Law Review* 2016, p. 1-21.

Van Boom 2013

W.H. van Boom, 'Empirisch privaatrecht. Enige beschouwingen over de rol van empirisch onderzoek in de hedendaagse privaatrechtswetenschap', *Tijdschrift voor Privaatrecht* 2013, afl. 1, p. 7-84.

Van Boom & Van Gestel 2015

W.H. van Boom & R. van Gestel, 'Rechtwetenschappelijk onderzoek – uitkomsten van een landelijke enquête (Legal research – Results of a national survey)', *Nederlands Juristenblad* (20) 2015, p. 1336-1347.

Van Dijck 2011

G. van Dijck, 'Empirical Legal Studies (ELS)', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* (142) 2011, p. 1105-1112.

Van Dijck & Hagenaars, in voorbereiding

G. van Dijck & J. Hagenaars, *Empirical Legal Research: Basics and principles*, in voorbereiding.

Van Dijck e.a. 2010

G. van Dijck, S. van Gulijk & M. Prinsen, 'Wat doen juridische onderzoekers?', *Recht der Werkelijkheid* 2010, p. 44-64.

Genn e.a. 2006

H.G. Genn, S. Wheeler & M. Partington, *Law in the real world. Improving our understanding of how law works: Final report and recommendations*, Londen: Nuffield Foundation 2006.

Van Gestel & Van Dijck 2011

R. van Gestel & G. van Dijck, 'Better regulation through experimental legislation', *European Public Law* (17) 2011, p. 539-553.

Giesen 2015

I. Giesen, 'The use and incorporation of extralegal insights in legal reasoning', *Utrecht Law Review* (11) 2015, p. 1-18.

Hol 2010

A. Hol, 'Rechtspraak van het voetstuk?', in: N. Doornbos, N. Huls & W. van Rossum (red.), *Rechtspraak van buiten*, Deventer: Kluwer 2010.

Holvast 2016

N. Holvast, 'De toekomst van de rechtenopleiding in het licht van het convenant inzake civiel effect', *Recht der Werkelijkheid* (37) 2016, p. 3-5.

Huwer e.a. 2007

R.M.E. Huwer, K.A.P.C. van Wees, A.J. Akkermans & N.A. Elbers, *Slachtoffers en aansprakelijkheid. Een onderzoek naar behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht – Deel I Terreinverkenning*. Den Haag: WODC 2007.

Van der Laan e.a. 2013

P. van der Laan, M. Smit & B.C. Welsch, 'Rechters, ga experimenteren! Over het belang van evalueren en experimenteren voor een effectieve (straf)rechtspleging', *Rechtstreeks* (4) 2013, p. 15-36.

Leeuw 2015

F.L. Leeuw, 'Empirical legal research. The gap between facts and values and legal academic training', *Utrecht Law Review* (11) 2015, p. 19-33.

Leeuw, in voorbereiding

H.B.M. Leeuw, 'Een verkenning van het huidige Empirical Legal Studies onderwijsaanbod in Nederland', in voorbereiding.

LoPucki 2015

L.M. LoPucki, 'Disciplinary legal empiricism', *SSRN 2607129*, 2015 (te verschijnen in: *Maryland Law Review* (76) 2017).

Smits 2014

J.M. Smits, 'Law and interdisciplinarity: On the inevitable normativity of legal studies', *Critical Analysis of Law* (1) 2014, p. 75-86.

Snoep e.a. 2014

M. Snoep, A. Croiset van Uchelen, J. Rijlaarsdam, M. Ulrici & B.B. Visser, 'Opleiding jurist moet breder', *NRC Handelsblad* 17 maart 2014.

Stolker 2002

C. Stolker, 'Ja geleerd zijn jullie wel', *Nederlands Juristenblad* 2002, p. 766-778.

Stolker 2015

C. Stolker, *Rethinking the law school. Education, research, outreach and governance*, Cambridge: Cambridge University Press 2015.

Tijssen 2009

H. Tijssen, *De juridische dissertatie onder de loep* (diss.Tilburg), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009.

Vranken 2014

J. Vranken, 'Wij weten wel wat wij doen', *Nederlands Juristenblad* (1271) 2014, p. 1728-1737.

Appendix 1 – Overzicht ELS-proefschriften door juristen in 2015

Auteur	Titel proefschrift
Ali, N.T.	Dynamism and the erosion of procedural safeguards in international governance of terrorism
Broek, M. van den	Preventing money laundering. A legal study on the effectiveness of supervision in the European Union
Dusarduijn, S.M.H.	De rechtsfictie in de inkomstenbelasting. De fiscale kleur van het alsof
Hoenkamp, R.A.	Safeguarding EU policy aims and requirements in smart grid standardization
Kindji Gaspard, K.	The access of Benin shrimps to the EU food market. Does WTO law matter?
Lans, M. van der	Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking
Li, J.	Alternative investment fund industry in China: Essays on the positioning and developments under the overarching governmental influence
Li, Y.	In the name of mediation: An empirical inquiry into the Chinese court mediation practices
Mein, A.G.	De boete uit balans. Het gebruik van de bestuurlijke boete in de praktijk van het financieel toezicht
Nikolina, N.	Divided parents, shared children. Legal aspects of (residential) co-parenting in England, the Netherlands and Belgium
Niu, Z.	The law of damages in Chinese contract law. A comparative study of damages calculation in Chinese law, English law and the CISG, with empirical results from Chinese practice
Smits, V.M.	Participatie van het kind bij het ouderschapsplan
Sosa, L.P.A.	At the centre or the margins? A review of intersectionality in the human rights framework on violence against women
Wilken, A.	Het medisch beoordelingstraject bij letselschade. Verslag van een juridisch handelingsonderzoek